

érdekesen és olvasmányosan vázolja fel, miként élte meg a telepés község lakossága az első világháborút meg a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság két évtizedét. A szocialista szervezkedést, a „kortes időket” meg a királyság végnapjait. Igen érdekes fejezete a kötetnek az, amely a székely népszokásokat ismerteti. Ebben a szerző részletesebben is kitér a *csörézés*, a *csiszlálás* és a *dunázás* ismertetésére. Ugyancsak részletesen olvashatunk a kötetben a helység egyházi életéről, műkedveléséről és több jeles személyiségéről is.

A könyv érdekfeszítő fejezete a „telepítő lelkészről”, Thomka Károlyról (1829–1905) szóló – akinek kézírata nyomán olvashatjuk a mádэфalvi veszedelem leírását –, s ugyancsak érdekes és megrázó azon néhány emlékező vallomása is, akik a szerzőnek a telepítés első éveiről beszéltek. A kötet egyébként igen gazdagon illusztrált korabeli fényképekkel, becses kordokumentumokkal.

Nagy Sívó Zoltán tanulságos, tényanyagban gazdag kötetét érdeklődéssel vehetik kézbe mindazok, akik kíváncsiak arra, hogy „egy megviselt néptöredék” hogyan és miként tartott ki mostoha körülmények közepette, és dacolt a megpróbáltatásokkal, hogyan eresztett gyökeret, hogyan teremtett itt életet és életteret magának – minek köszönhetően már volt miért itt maradnia –, és miként illeszkedett be a maga értékeivel az itteni népek tarkaságába.

NÉMETH Ferenc

MESÉL A SZÍVDOBÓGÁS

Darvasi László: *A könnyymutatványosok legendája*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999

Mesét ígér a krónikás, szabadjára engedett fantáziát. És fájdalmat is ígér: „Fájjon, aminek szabad fájnia.” Tündérekről, varázslókról és boszorkányokról szól a mese. Mutatványosokról. Hogy a képzelet vagy az emlékezet szüli-e őket, nem is számít igazán, hiszen az emlékezet nem áll olyan távol a képzelettől. Éppenséggel testvéreknek is mondhatnánk őket. Ahogy testvérünknek nevezi a krónikás a férfit is, kinek elmosódó, ezüstporos arcát látjuk a történet kezdetén. Ezt a férfit fogjuk követni, ígéri aztán. Pilinger Ferencet. És még sok más férfit és nőt. Benézünk „az emberszív ablakán”.

Testvérünk hát a regényhős, olyan valaki, „aki mi is lehettünk volna” – éppen ez az, amiről a regények mesélni szoktak. Mi lett volna, ha *történetesen* a kuruc korban születünk, valamikor 1541 és 1686 között. Ez Darvasi László regényének, *A könnyymutatványosok legendájának* az ideje. Stephan Peer budai kelmefestő 1541. augusztus 29-én, Buda elfoglalásának napján festi a nagy könnycseppet a mutatványosoké ponnyvájára, „a legkékebb kékkel”, s ezzel meg is kezdődik a történet. Helyesebben megkezdődnek a történetek, hiszen az események ettől kezdődően több szálon futnak, de végig egymásba fonódóan persze. Emlékeket és lehetőségeket oszt meg hallgatójával a krónikás, a mese, az elmesélés által kitágítja a határt, mely öleli olykor, de a leginkább bezárja az embert, szorítja mellkasát. „A mesélés nem fáj”, sőt mi több, történeteket mesélni jó dolog. Ahogy egy interjúban mondja a szerző: „ha nem lenne szó, mondat, ha nem lenne vers

és regény, nem lenne élet sem”. Mikola Gyöngyi a történet rehabilitációjának nevezte Darvasi prózáját, mások a mítoszokhoz való vonzódását emelték ki, megint mások pedig a történelemnek az irodalomba való visszatéréséről beszéltek művei kapcsán. Mi a mesélés örömről és bánatáról szólnánk most. Történelmet és mítoszt csempész a krónikás a mesébe, hol örömmel, hol bánattal fűszerezve, ahogy éppen a mese kívánja.

A könnymutatványosok legendája a török rabság idején játszódik. Több szálon fut a cselekmény, a regény sokfelé elvezet bennünket. Embereket és sorsokat ismerünk meg, és hogy közelebről ismerhessük meg őket, gyakran az ő nézőpontjukból láttatja a történéseket az elbeszélő. Több nézőpont van hát, ami azt sugallja, nincs egyetlen üdvöztető igazság. Mindnek megvan a maga sorsa, töröknek, tatárnak, rácának, zsidónak, bolgárnak, és mindegyiknek a maga sorsa az igazság. Sorsokat mesél el a krónikás, történeteket, melyek során rendre megjelenik néhány különös alak is, akikről – már ahogy az az érthetetlen, mindazonáltal csodás, reményt (és a gyötrelmek elviseléséhez erőt) adó dolgokkal az lenni szokott – legenda születik az emberek lelkében. Öten vannak, „ők utaznak fel s alá az idők országútjain. Szekerüket a tél adja a tavasznak, s az ős veszi el a nyártól, hogy az ősnek a tél könnyörögjön érte”. *A könnymutatványosok*. Megjelennek, és van, hogy nem csinálnak mást, csak segítenek sírni. Mások megmentenek vagy éppen eltemetnek valakit. Bánatukban ölnék is egyszer. Mindenesetre ahol megjelennek, ott változtatnak a történet menetén, beleavatkoznak az eseményekbe, így fontos szerepet játszanak a történet megkomponálásában. Úgy tűnik, afféle fikciós katalizátorok ők, narratív ágensek, akik (esetleg) a háttérből irányítják a cselekményt. A krónikás cinkosai.

Vannak más mutatványosok is a történetben. Pep Velemir például, a világ legcsúfabb törpéje (akinek nagy bánata, hogy nem járt soha Velencében), húsokkal, emberi testrészekkel zsonglörködik: így rak össze mézben ázó emberi tagokból hat nap alatt egy nőt, aki gyönyörű, éppen csak a szeme hiányzik. Vagy Diótörő Irina, aki a vulvájával mutatványoskodik (nomen est omen), míg egy napon öngyilkos lesz, amiért senkit nem talál, aki szeretni merné őt. Absolon Demeter pedig, az erdélyi báró el tudja csípni a haldokló testét elhagyó lelket. De mást is tud ám, és ez az igazi szenzáció: mutatványoskodik az ürülékével. „Nem kell mindent tudni”, nyógi a nagyúr, ahogy nagy durranások közepette elvégzi a dolgát egy hajnali napsugaraktól csillogó, harmatos tisztáson, majd Pilinger Ferike ámulatára a vastag ürülék „lassan fölemelkedik, s tovazsáll”.

Hol vagyunk hát? „Szavak és mondatok pusztaságában utazunk.” Hol játszódik *A könnymutatványosok legendája*? Valahol egy olyan vidéken, ahol a napfelkeltének azért kell ismétlődnie minden áldott reggelen, „hogy legyen reménye az embernek”. Egy olyan országban, „ahol minden kétszer történik”, az emberek kétszer születnek, kétszer élnek és kétszer halnak is meg. Milyen föld ez akkor? „Hát olyan föld, hogy még a szar is tud repülni, ha akar!” Név szerint járunk Budán, ahol akasztottakat himbál az alkonyi szellő, járunk Sopronban, ahol egy fafaragó mester megfaragja az ördögöt (aki ugyebár egy valamirevaló regényből semmiképp sem hiányozhat), járunk Prágában, ahol egy anatómusust végeznek ki éppen a behavazott főtéren, járunk Erdélyben és a „gyönyörűséges” Velencében, járunk Szeged csontkeményre fagyott utcáin (ahol „különös, mert hiszen alaptalan fájdalom telepszik a lelkünkre”), járunk Bulgáriában, ahol hideg szél sziszeg és az ember élete olyan könnyed, hogy számon sincs tartva. És járunk Belgrádban is, ami most „a legfontosabb város a világon”. Így, ezekkel a mezsgyekarókkal lehetne

kijelölni a regény játékerét. A jól ismert Vadkeleten játszódóknak hát az események, ebben a vihorsarokban, ahol legendák születnek és csoda dolgok történnek. „Itt a ráció a maga karikatúrája. Soha nem tudod, sírnod vagy nevetned kell-e a következő pillanatban.” Ami a hangsúlyos: hogy *kell*, vagyis nem önszántából sír itt vagy nevet az ember, mint más (boldogabb?) tájakon. „Ezen a földön nem a dolgok miéértje az érdekes, hanem a lehetséges, ami viszont sohasem teljeseedik be. Csak annak lehet igaza, aki belepusztul a rögeszmébe, hogy lehetne másképpen is, mint ahogy van. Nem és nem. Ezen a földön soha nem lehet másképpen, mint ahogy van.” A krónikás fájdalom sok mindentől árulkodik. Mit is mondtunk, miért mesél az ember? Miféle határok szorongatják, hogy néha alig kap levegőt? Nincs más választása az embernek, „mutatványossá kell lennie, s egyre megy, hogy a könnyeivel, a lelkével, az eszével vagy a testével mutatványoskodik”.

A csodák országa ez tehát. De tudd csak meg, olvasó, szól a krónikás, „hogy a csodák arra valók, hogy az embert boldogtalanná tegyék”. A csoda elfordítja az ember tekintetét az élet valóságától, és azt mutatja, hogy minden lehetne másképp is, miközben nem lehet. A folyamatosan és jóvátehetetlenül elcseszett világ felett érzett szomorúságot szüli ezért a csoda, hiszen tehetetlenek és nyomorultak vagyunk. Egyetlen szerencsénk az, hogy van a halál, ami kiemel bennünket az elhibázott és beteljesületlen (mert beteljesíthetetlen) életünkből.

Van is számtalan meghalás a regényben, a legkülönfélébb halálmeket vonultatja föl az elbeszélő: a klasszikusnak számító karóba húzástól és akasztástól kezdve a darabokra szeletelésen és lefejezésen át egészen a mézbefojtásig és az álommal való gyilkolásig terjed a paletta. Az egyik szereplőnek olyan követ helyeznek álmában a mellkasára, amely szívének minden egyes dobbanására növekedik valamennyit. Másvalakit egy különös hóhér végez ki, egy vénséges vén mesemondó, mégpedig úgy, hogy szép és halálos mesét suttog az áldozat fülébe, aki ettől „valószínűleg boldogabban hal meg, mint ahogy élt”. (A mesélés, ugyebár, nem fáj, de a mesehallgatás, lám, halálos is lehet. Ugyanakkor melyik mesemondó, melyik krónikás ne vágyna arra, hogy a meséje ilyen visszavonhatatlan hatással rendelkezék?)

A halottakat néha maguk a könnymutatványosok temetik el. Hogy kik ők, nem tudjuk bizonyosan, ami persze nem baj, mert „az korántsem baj, ha valami elsőre érthetetlen”. Amit tudunk, az az, hogy öten vannak, és a sírás művészei ők: „Úgy mondják, akik beszélnek erről, mert van kedvük hozzá, hogy sírásuk egyetlen történet, kezdet és vég, szemhunyasnyi pihenő nélkül.” Öt férfi: egy szerb, egy zsidó, egy magyar, egy horvát és egy bosnyák. A legváratlanabb helyzetekben bukkannak fel, néha csak azért, hogy segítsenek sírni másoknak. Van, amikor csak bámulnak maguk elé *moccanatlan*, nem sírnak, „mert olykor még a könnyek is hiábavalók”. Jelen vannak Zrínyi Miklós halálakor is, persze a háttérben. A gyilkos vadkant megsütik és megeszik („szomorú, nagyon szomorú zabálás”-sal), de mintha csak azért tennék, hogy utána rögtön ki is hányják. Kik hát ők? Titkukat török, zsidó, rác és hitetlen egyaránt kutatja. Jozef Bezdán világkém nyomoz utánuk, de ő is csak annyit tud, hogy bárhol és bármikor fölbukkanhatnak az ég alatt, és hogy emberfeletti dolgokra képesek: „Az is mondhatni, hogy legendákból, álmokból, ködből és hajnali párából, éjszakából és az alkonyat véréből, a bölcsélet hordalékából és a hit pernyéjéből vannak összegyúrva, ám ez újfent kevés, esetleg hazugság.” Lehet, hogy kémeek, de nem uralkodóknak vagy kereskedőknek kémkednek,

így gyakorlati hasznuk nincsen. „Mindegyikük szemében a titok virágzik.” Ráadásul az is elképzelhető, hogy nemcsak egy könnymutatványos kompánia van. Akkor meg nem lehetetlen, hogy aközé a harminchat férfi közé tartoznak, akikről éppen ők mesélnek egy helyütt, és akik (legalábbis a róluk szóló legenda szerint) tisztaságukkal biztosítják, hogy a világ világ maradjon. „A harminchatok az emberiség szívét jelentik, és végtelen edényként fogják be a világ összes fájdmát. Tudjátok meg, ott vannak mindenütt. Isten csakis miattuk tartja fön a világot.” Jozef Bezdán addig kémkedik a mutatványosok után, mígnem maga is egy lesz közülük. Akárcsak Pilinger Ferike, akit a krónikás a testvérüknek nevezett a mese elején, és aki végig menekül előlük, haraggal próbálja őket elzavarni, ha a közelébe kerülnek, végül mégis rá kell döbbsennie, hogy ő maga is könnymutatványos („mert akit kiválasztottak, azt kiválasztották”). Halála után (vagyis miután részeg magyar vitézek a családjával együtt fölkoncolják) a kelmefestő Stephan Peer is „csatlakozik a mutatványosok kompániájához”, sőt Buda utolsó helytartóját, Abdurrahmant is köztük látjuk majd a (számára vesztés) csata után. Abdurrahman még a vár eleste előtt a következő példázatot küldi az ostromló Lotharingiai Károly hercegnek:

Mohamed próféta egy útja alkalmával eltévedt a sivatagban. Napok óta bolyongott, amikor megjelent előtte Iblisz, a gonoszok fejedelme, s azt mondta neki, csak egy dolgot kér tőle, s ha azt megadja neki Mohamed, a legrövidebb úton kivezeti a forró sivatagból. Mohamed eltűnődött. Ha a tevéjét adja, elnyeli a homok. Ha a kulcsát adja, szomjan hal. Ha a turbánját adja Iblisznek, a Nap égési halálra. Ha a lelkét adná, megmenekülhetne. A próféta undorral nézte a kísértőt. Bármimet odaadom, mondta neki, de a lelkemet soha nem kaphatod meg. Iblisz leforrázva hagyta ott a szent embert. Mohamed még aznap délután megérkezett egy oázisba, ahol a menhely gazdájának, egy vak, de éles eszű beduinnak a következő hadiútot mondta: „A sivatagban is a lelkünk ér a legöbbit.”

Sejthető, hogy a mutatványosok vállalkozásának is valami hasonló lehetne a mottója. Szentimentális olvasóként legalábbis – aki a műben nem (vagy nemcsak) valamiféle grammatikai konstrukciót lát, hanem olyasvalamit, aminek (esetleg) fontos üzenete is lehet a számára, talán csak annyi, hogy a könnymutatványosok hírt adnak a szenvedésről, amikor a világban minden más a gyönyörök diadaláról harsog – így is olvashatjuk a regényt.

A szentimentális olvasónak az irodalom életszükséglet. Egy gondolatmenet erejéig legalább tegyük meg őt az igazi, a vérbeli olvasónak, és mondjuk azt, hogy a vérbeli olvasó számára az a legfontosabb, hogy a szöveg (helyesebben a regény) életre keljen. Ezért próbál a vérbeli olvasó a lehető legjobban azonosulni a regénnyel, átadni magát a könyvnek, abban létezni az olvasás ideje alatt. Elsősorban megérteni akar, másképpen fogalmazva belekerülni a műbe, bele a regény belsejébe. Persze ezt a fajta közeledést, mely a szerelmes attackra emlékeztet, nem minden regény viszonozza. A szentimentális olvasó nem olvashat minden regényt kedvére, hanem csak azokat, amelyekkel az olvasás aktusa során eggyé tud válni. Nem is életszükséglet már számára az olvasás, hanem inkább szenvedélybetegség. Az ilyen ember nem is tud értelmesen beszélni a könyvekről, csak zaklatottan hadar és kapkodva, lelkesen áradozik. A szentimentális olvasó az, aki együtt sír a könnymutatványosokkal, amikor a regényt olvassa. Most pedig várjuk le ezt a (mindenképpen felesleges) digressziót azzal, hogy a vérbeli kritikus nem más, mint a szenvedélybetegségből kigyógyult szentimentális olvasó: számára is fontos üzenete van

a műnek, csak ő képes ezt az üzenetet a grammatikai konstrukcióban, a mondatok ívelésében is érzékelni. Darvasi mondatai pedig mindenképpen ragyogóan megkomponált, szépen ívelő, érzékeny mondatok.

A könnyemutatványosok legendájában, mint mondtuk, igen sok halálnevel találkoztunk. Ezeknek a számát csak a közönsüléseké közelíti meg. Mintha a meghalás és a nemi egyesülés is mutatvány lenne. A regényben talán az egyetlen bizonyosságot a nők jelentik, azoknak is egy precízen meghatározható testrésze, melyből a halál suttog, és melyben az élet kacag. Így a már említett Diótörő Irinának (aki a „pinahúsával” mutatványoskodik) a halála sem olyan bizonyos, mint a vulvája: halála után ugyanis újra felbukkan Rudica néven, újra él és újra meg kell halnia, mert ahogy mondtuk, olyan helyen játszódik mindez, ahol a dolgok kétszer történnek meg. Szélikialtó Borbála, az erdei boszorkány, kinek jajongó madáréneke végigvisszhangzik az egész regényen, hatalmas kebleivel és dús hónaljcopfjával magát a földanyát, a világ női princípiumát testesíti meg. Együtt hál vele sorra mind az öt könnyemutatványos, de Szélikialtó Borbála csak mosolyog, „mint a fű”. Ebből a *multiplex* nászból születik aztán Kamilla, aki felnőve nem lesz szép, ha emberi szépségen „a testi harmóniát vagy a lélek boldogságát” értjük, de ellensúlyozásképpen „fölkaklató”, „megbolondító”, „tébolyító” kamillaillatot áraszt. Ez az illat szédíti meg azt a török janicsárt is, aki mielőtt magává tenné, hosszan eljátszadzik Kamilla illatozó vulvájával, mely olyan, „mint a vérbe borult kagyló”; ujjait benyálazva simogatja, szagolgatja „a rózsálló, lüktető, magából kifordulni kész hús”-t, hogy azután „borzasztó hímtag”-ját tövig beleje döfve elvegye a lány szüzességét. Lányuk megbecs-telenítése miatt érzett bánatukban a könnyemutatványosok mézzel csorgatják be, majd meggyűjtik, és hamuvá égetik a férfit, aki közben végig, még lángolva is csak nevet, boldogságtól ragyog az arca, „mintha magát a Prófétát látta volna”. A regény női szereplői közül meg kell még említenünk az örömlányokat, akik Buda ostromának hírére egész Európából özönlenni kezdenek a térségbe a jó üzlet reményében, mert ugye ahol sok a katona, ott nőre is elég nagy szükség van. Irgalmatlan Lenka, „a szláv kurvák vezetője” egészen rendkívüli jelenség. Termetes szőke asszonyság, óriási szájjal és tomporral. Vizezni is látjuk őt, vizelete vad, aranyárga sugár, „szép és bűdös húgy”. De nem ez teszi hírhedtté Irgalmatlan Lenkát, és nem is az, ami a szláv némberekre amúgy is jellemző: hogy „olyan vastkos a combjuk, hogy nem talál le róla a ráfröcsögő férfimag”. Irgalmatlan Lenka arról hírhedt – és ha úgy vesszük, ez is egy mutatvány –, hogy ölni képes az alfélével. Van, amelyik vulvában az élet kacag, de van, amelyikből a halál lehel felénk. Ez a tanulság.

Budát végül elfoglalják a császári csapatok. A történet szálai, a párhuzamosan futó, néhol összeérő, másutt össze is gabalyodó fonalak sorra elköttetnek a regény végén. A kép összeáll, mint az emberi testrészekkel zsonglörködő Pep Velemir mutatványában Della, a gyönyörű nő: Velemir eljut végre Velencébe (a világ legjobb törpe gondolója jön érte a Dunán), Absolon Demeter erdélyi báró repülő üreléke pedig célba ér, miután bejárta a világot: barna, szagos eső alakjában az elfoglalt, rommá lett Budát permetezi. Lepiszktíja Lotharingiai Károly herceget és tisztszolgáját, lepiszktíja a sebesült császári gyalogosokat és a hullákat fosztogató hős vitézeket, lepiszktíja a hajdú tiszteket és a török foglyokat. Vannak, akik megpróbálnak odébb húzódni, de nincs menekvés, hiszen „ők is le vannak szarva, mindenki le van szarva”. Igen, egyszerűen: mindenki. Vagy

megse? A kurucok a budai várhoz tíz nappal az ostrom után érkeznek, mert a kurucok mindig késnek. Sohasem időben érkeznek, és ha elmennek, mindig rosszkor mennek el. Homonnai-Nagy Bálint kapitány úr mondja egy sápadt, fiatal fiú kérdőre vonó, szomorú tekintetére válaszolva: „Ha elkéstünk is, fiú, ha hamar jöttünk is, de voltunk itten.” Így legalább – és ez sem kevés! – megúszták a leszaratást. Mi pedig, ha szabad úgy mondani, ahogy mondani szokták, egy mesével gazdagabbak lettünk: hallottuk a legendát, olvastuk a regényt.

Voltunk itten.

DANYI Zoltán

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

A VAJDASÁGI TÁJ EGYÉNI HANGÚ POÉTÁJA

Petrik Pál képei – Bucka–Gányó Galéria, Szabadka

A festő és díszlettervező Petrik Pál a vajdasági képzőművészet egyedülálló alakja. Festőként nagy népszerűsége tett szert a művészi „szép képek” kedvelői között. A képzőművészeti kritika azonban csak a nyolcvanas évek vége felé fedezte fel. A „menő” irányzatokon kívül esett, így a hivatalos műkritika figyelme is elsiklott felette. A terület elismert szaktekintélye, Ješa Denegri ezt mások helyett is imigyen „vallotta be”: „Ilyen sorsnak volt kitéve pályája egy szakaszában a szabadkai festő, Petrik Pál is; mégpedig azon szakaszában, amely keletkezésének idejét és módozatát tekintve, létrejöttének történelmi pillanatát taglalva, s a kifejezés, művészi megformálás nyelvét vizsgálva kétségteljesen az ötvenes évek végének és a hatvanas évek elejének informel festészetéhez zárkózik fel.” Ez a felettébb magvas és afirmatív megállapítás 1988-ban fogalmazódott meg.

A színházban 1951-től nyugdíjba vonulásáig dolgozott. Számos egyéni hangvétell, felejthetetlen díszlet megalkotójaként jegyzik, amelyek sajátos festői vénájának és fáradhatatlan kutatómunkájának köszönhetően, továbbá a festészet mint egyedüli életcél iránti furcsa viszonyulásának eredményeként jöttek létre. „Legjobb díszleteit Petrik Brecht darabjaihoz teremtette; a *Kaukázsi krétakőr* és a *Kurázi mama* azok a darabok, ahol találkoztak a szerző adottságai és személyes törekvései a rendező koncepciójával és a dráma karakterével. Ezekben sikerült neki a leginkább a művel való összhangot megteremteni, a díszlet révén hangsúlyozni a gondolatot, a látványt képzőművészeti élménnyé emelni” – írta 1977-ben, a színházi történések ismerői közül kétségteljesen elsőként, Gerold László.

A szabadkaiak kiváltképp jól ismerték Petrik Pált, aki halk szavú volt és nemes szívű, ám aki az alkotói kutatómunka megalkuvás nélküli elkötelezettje is volt. Itt született 1916. május 20-án, az első világháború alatt, egy olyan templomi festő fiaként, aki szakmája mestere volt, ám vállalkozóként nem volt éppen sikeresnek mondható. A gazdasági világválság éveiben nőtt fel, befejezte a gimnázium négy osztályát, s kitanulta a *címfestő szakmát*, ám munkához csak időnként jutott.